

Het Hilversums dialect (2)

Het eerste artikel over de Hilversumse tongval, gepubliceerd in de vorige aflevering van dit tijdschrift, besteedde aandacht aan het (wetenschappelijk) dialectonderzoek en aan opvallende woorden en uitdrukkingen in de geschriften van dokter Van Hengel. In dit tweede artikel staat Gerrit van Bokhorst (1897-1978) centraal.

Deze onderwijzer aan de Dr. J.Th. de Visserschool – in de volksmond Heideschool genoemd – schreef in korte tijd vier streekromans, waarin veel voorbeelden van Hilversums ‘dialect’ zijn terug te vinden. Te weten: *Onder lage daken* (1935), *Menschen ontmoeten elkander* (1936), *De stille strijder* (1936) en *Wevers* (1939). De romans spelen zich af in het Hilversum van het begin van vorige eeuw (ruwweg de periode 1900-1918) in een omgeving die Cor Bruin de protestants-christelijke kring van kleine burgers noemt. *De verhalen van Van Bokhorsts vader en moeder, van andere familieleden en kennissen en zijn eigen (jeugd)herinneringen vormden de basis. Aan archiefonderzoek deed de schrijver/onderwijzer niet. Weet ik iets niet helemaal, dan ga ik erop uit en spreek met bejaarden*, vertelde hij in '68 in een kranteninterview.

Van Bokhorst had een goed oor voor het nu verdwenen Hilversums dialect, zo blijkt uit lezing van de vier romans. Eerst maar een paar treffende citaten.

In *Onder lage daken* ontdekt de leergierige Mijns Wortel een foutje in de brief die zijn oom Tinus Hom aan zijn ouders heeft geschreven. Zijn vader reageert:

„Julie leere teugeswoordig zoveul, doar kanne ik en je oome en zoo ongs eige niet bij neerlegge,”

„Loat Mijns miteen mar veromschrijve asdatte me 't goed viende!” zegt moeder, „en datte ze de kompelemente verom motte hemme.”

EDDIE DE PAEPE

(coll. auteur)

De lagere school aan de Heidestraat; inzet: G. van Bokhorst.

Rare slavooier

De personages van Van Bokhorst nemen vaak geen blad voor de mond.

Een aantal voorbeelden van scheldwoorden:

Afgelatafelde doerak, blérbek, kaaljakkker, kaffer, lamzak, lastpak, meidengek, rare ruiter, rare slavooier, schandaal, smeerdel, smeerlaars, snotkoker, wijdbek.

Voorbeelden van andere, weinig vleierende toevoegingen:

loop dan veur de werreld (loop naar de maan).

vreet jij mar tonnetjesbotter (armoedzaaier)

za'k je's teuge je kop komme douwe?

mo'k je effe an je kop komme timmeren?

ik zaj je veur je test trappe!

Aan het eind van de roman *Wevers* speelt het bekende kermisoproer een belangrijke rol. Raadslid Jozef van Walen komt op voor de wevers, die te hoop lopen om de afschaffing van hun geliefde kermis te voorkomen:

„Wa'k zoek? ... Ik zoek recht! ... 'k Hem overal noar recht 'ezocht, en bij de tuin van de burgemeester he'k toch wel zon oakelige tijd lope scheume, wangt ik denk: doar za'k wel op me ploas weze; mar jullie zien 't: dat liep op een fassico uit, 'k hem d'r effectief niks 'eit 'evongde... D'r is bepaald geen recht gemeer!” (pag. 167)

Hier en daar zet Van Bokhorst het dialect van het gewone volk en de tongval van de gegoede burgers direct tegen elkaar af. Zoals in het volgende citaat uit hetzelfde *Wevers*, waarin Kee haar man, de oude Van Walen, binnen roept voor de koffie.

“Kom nou mar binne man, je koffie wurdt heeledal koud!” Zij is zich er zeker van bewust, dat ook de vrouw van een gemeenteraadslid op de uitspraak harer woorden letten moet – wie weet welk voornaam en hooggeplaatst volk er nu in de duisternis bij haar deur staat te luisteren – en daarom wil zij zich onderscheiden door van koffie te spreken. Haar man is nu eenmaal een vooraanstaand persoon, eens zelfs werd hij in een taksje thuisgebracht. (pag. 90)

Verderop in het boek kibbelen de drie kinderen van wever Tijmen Kortstart over taal. Wanneer Grietje Nee heus niet zegt, heeft haar broer Driekus commentaar.

„Hoor doar es!” roept Driekus, terwijl hij het hoofd minachtend in de richting werpt van wat hem als pure aanstellerij toeklinkt! ...dat leert zij zeker ook in dat flortdienstje, heus waar mevrouw ...ja heus. Hij gaat nog een poosje zo door, om haar aan het verstand te brengen, dat dit deftige

(coll. auteur)

Bosrijk landschap in heuvelachtig terrein met boerenwoning (omstreken van Hilversum of Laren), toegeschreven aan Jan van Ravenswaay; pentekening in O-I inkt. (coll. Goois Museum)

taaltje – in de mond van een meisje uit de weversstand – allerm minst geschikt is om indruk op hem te maken, maar dat zij veeleer door het bezigen van dergelijke stadhuiswoorden onweerstaanbaar op zijn lachspieren heeft gewerkt... is 't heus? (pag. 142/3)

Op dezelfde bladzijde komt dit twistpunt nog eens terug als moeder Mie vader Tijmen iets te drinken geeft.

„Awar voader! Drink mar lekker op!”

„Hè, moeder zegt altijd awar, u moet alstublieft zeggen!” vermaant Teus, en men kan zien, dat het hem een liefding waard zou zijn, indien moeder er voor te vinden ware haar omgangstaal op hoger niveau te brengen.

De hoofdpersoon in *De Stille Strijder* is Barend Wengen. Zijn vrouw Beertje vertelt hem dat zijn zoon Wulfert – die net aan tafel een landkaart bestudeert – achter een meisje aanloopt. Het gesprek gaat als volgt:

Me dunkt dat-ie al oarrig achter een meid loopt te heuje!

Mar wie dan, minsch! 't Lijkt wel ovvie de bokkepruik op hem!

Laat mijn dan mar de bokkepruik op hemme, zet jij dan mar een vrindelijk gezicht ... och man, begrijp-ie dat dan nog eit? ... Die doar bij je an toafel zit, loat-ie nou die langdkaart mar gerust opberge, wangt zooveul zal d'r nou van dat geleer ook eit terecht komme ... bej joat die grootel (pag. 106)

Albertus Perk en Antonella van Putten in de keuken, Hilversum 1815. Aquarel van Jan van Ravenswaay. (coll. Goois Museum)

In *Onder lage daken* komen volkstaal en 'beschaafd Nederlands' op de lagere school met elkaar in contact.

De meester wijst op de landkaart België aan.

„Meeste, ongeze askarreman is ook een Bels, hij komt uit Sonderekloas vedoan, zeit-tie!”

„En mijne oome woont in Duisland, in Vierze! Hij zeit boanhof teuge het spoor.”

„Ja Piet, dat kan, want in België ligt een plaats, die St. Nicolaas heet. En jouw oom woont in Viersen, Mijns? Dat plaatsje ligt niet ver van de Nederlandse grens. Hier ligt het ongeveer.”

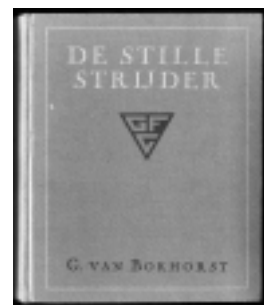
„En Sonderekloas, meester?”

„Dat staat er wel op; kijk dit plaatsje heet St. Nicolaas.” (pag. 102)

Verderop gaat het over een leesboek waarin een veldwachter – in de ogen van de Hilversumse schoolkinderen althans – boers praat.

Hij zei kniene en dat moet knijne wezen natuurlijk. Schoavuut, zei hij tegen schavuut. Ik zal je wel kriege, zei de veldwachter. Hij ze tegen een meneer uit het leesboekje vandaan, daar zij hei tegen: ik kan 'm wel droage, mit oe d'r bie, as 't weze mos! Bie en oe, zo raar hè? Oe, dat betekent u, hij wou nog deftig praten bepaald, maar hij kon het geeneens.

Een staaltje van deftig spreken wordt ook gesignaleerd in *Menschen ontmoeten el-kander* (het vervolg op *Onder lage daken*). Aan het woord is Ferdinand Roodhart, de zoon van een aannemer.

(coll. auteur)

Het huis van Albertus Perk;
's-Gravelandseweg. Schilder-
rij van Jan van Ravenswaay.
(coll. Goois Museum)

„O... eh! Ja dank u!

Kijk, nu spreekt Ferdinand weer deftig. Hij bezit nou ook een auto, moet je rekenen. Dan moet je wel een beetje groots praten.

In datzelfde boek 'loopt' hoofdpersoon Mijs Wortel een tijdje met Jaantje, de dochter van 'baas' T. Wage-maker, meestertimmerman. Op een gegeven moment merkt Mijs, de zoon van een eenvoudige wever, dat zijn meisje aan het veranderen is. Uiterlijk, maar ook in haar taalgebruik.

't Lijkt er wel een uit de viella's vandaan. Dat zie zo iets nog doen, maar zij, een timmermansdochter. Je moet het maar durven zo deftig te spreken. Dat is allemaal nog niks. Doch zij maakte gedurig aanmerking op Mijs, alsdat hij zich zo boers uitdrukt. Hij moe niet zeggen gaan, maar gaan. Niet joa, maar ja!

Jè. Mijs weet zelf niet wat zij er van maakt. Laat zij haar moeders taal maar spreken. (pag. 141)

In militaire dienst hoort Mijs Wortel ook ander dialecten. Onder meer uit de mond van een jongen uit Utrecht.

Daar laten de mensen nogal eens vaak de t achter een woord weg. In Utrech, op de ouwe grach. De anderen plagen de Utrechenaars daar mee. Eentje maakte zelfs een heel rijmpje: Op wach is niks, maar op pos valt niet mee, en dan in die mis in die nach. (pag. 262)

Hieronder de oogst aan uitdrukkingen, spreekwoorden en gezegden die anno 2003 onbekend of in iedere geval niet meer gangbaar zijn. Met erachter de (vermoedelijke) betekenis.

da's verlore proat / da's proat op zolder – dat is onzin

ik kwam 't keindje es kijke – ik kom een borrel halen

ik bin zo vol as mud – ik zit propvol

vlees mot onger de pekel – vlees moet onder de pekel: geef mij maar een borrel

minse die thuis veel meemoake, die bin grappig bij de weg – mensen die thuis veel ellende hebben, zijn buitenshuis vrolijk

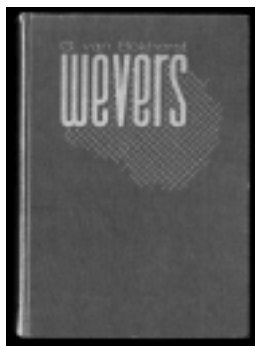
nou begrijp ik het hele hoekie – nu snap ik het helemaal

loate me ze mar opmoake, veur d'r brangd komt – laten we het (de drank) maar opmaken, voordat er brand komt

ik goan noar 't vierkangte kampie – ik ga naar de bedstee

't is een hartelligoaved – het is een hard gelag

hoj jij je proatjes ook mar dicht! – bemoei je er niet mee!

(coll. auteur)

De volgende uitdrukkingen komende uit de lopende tekst en zijn dus niet door van Bokhorst in dialect opgeschreven. Waar vraagtekens staan, houdt de auteur zich aanbevolen voor suggesties:

hij is weer de hort op geweest om een lekkere bek te halen – hij is weer op pad geweest voor een zoenkje

De volgende morgen was het droog, maar een mist! Ongezond weer. Op een paar pas afstand valt niets te onderscheiden. Men hoort wel geroep en gepraat, doch zien doet men niets voor het dichtbij opdoemt. (...)
Mensen ontmoeten elkander en waziger verdwijnen zij weerszijden in de mist. Bij tijden ontstaat er een grote beweging in deze mist, en dan lijken er rookwolken weg te drijven, anders is het niet te vergelijken. Het dorp ligt begraven.
 's Avonds gaat de lantarenopsteker rond, één voor één floepen de lichten aan. Op enige afstand ziet men geeneens de palen der lantarens. Nu schijnen de luie lichtjes zo maar zonder steun, los in de lucht te hangen.
 (Menschen ontmoeten elkander, pp. 30/31; foto: A. v.d. Eenden, November in Hilversum (Kerkstraat), coll. Goois Museum)

dat gaat hier maar van het hoge boompje af – het kan niet op
 ze hebben nogal aardig schuif voor de duim – ze hebben nogal wat geld te besteden
 zij kan niet hen- of denneweg meer heen – zij kan geen kant meer op
 't is kriek met me - ????

hij geeft er geen asem op – hij geeft er geen antwoord op
 hij komt lelijk schoor te zitten – hij komt flink klem te zitten
 hij zei het maar om 't joks – hij meende het niet echt, hij zei het voor de grap
 voor hij van zijn pinnetje ging – voordat hij van zijn stokje ging
 't lijkt wel of je hier een hond hebt zien geselen – het lijkt wel of je hier iets vervelends hebt mee-
 gemaakt

dat was koopje-al wat hij wist – meer wist hij niet
 de school gaat aan – over vogels: er komt een zwerm aan
 ze is niet voor de varkens gebrouwen – (over drank)
 zij heeft een grage maag gekregen – zij heeft trek gekregen
 gauw vang je vlooiën – haastige spoed is zelden goed?
 hij is door een lampeglas te halen – hij is mager
 voor schobbetjebonk staan – voor gek staan

een andermans brieven zijn duister te lezen – je kan niet in iemands hoofd kijken?
 komt de plank in het water – als het water bevroest
 dat is een klontje uit zijn pap – dat is een tegenvaller
 kom je over de koe, dan kom je over de staart – dat komt op hetzelfde neer
 er is geen pot zo scheef of er past een deksel op – op elk potje past een deksel
 het eindje zal zijn lastje wel dragen – het zal mijn tijd wel duren
 een jongen als melk en bloed – een gezonde jongen
 we gaan de nachtschuit weer in – de dagen korten al weer
 iemand voor slang schelden – iemand uitschelden
 een engel bij de weg en een duivel in huis -
 alles zakt langs zijn kouwe kleren heen – hij laat alles over zijn kant gaan
 hij is zo gaar als de nacht – hij is sluw
 iets staat nog te kraaien – de schuld is nog niet afbetaald
 heb je geld bouw je huizen, heb je 't niet vang je luizen – als je voor een dubbeltje geboren bent,
 wordt je nooit een kwartje?
 dat mag wel aan de balk – dat is goed nieuws
 er is weer een schip met zure appelen op komst – er komt slecht weer aan
 licht om dicht – ???
 geen praat waard – niets waard
 hij is door de durkedons heen – hij is (aan de kou) gewend?
 vast en de vast niet – vast en zeker niet
 de zon ging vuil onder, zij lag zogezegd helendal in een nestje - ???
 hij heeft geen vrouwenvlees aan zijn lijf – hij is niet in vrouwen geïnteresseerd?
 het is in de permatatie van ... – het is een familielid (of een kennis) van ...
 hoog voor het oog – uiterlijke schijn

Ten slotte nog een aantal losse (dialect)woorden en hun (vermoedelijke) betekenis:

Abbeluinig – onhandig?	Intemereren – intimideren
Afgezanikt lekker – heel lekker	Kaboffer (van een wijf) – stevig
Afpoesen – zoenen, omhelzen	Karbanus – bouwsel? (huis, schip)
Al de weerlaag – altijd	Karkaoje – monden
Altemaal – allemaal	Kees – (tabaks)pruim
Alzeleve – altijd	Keier – kinderen
Antelesiet – anthraciet (brandstof)	Keindje – kindje
Bol – mooi (v.h. weer)	Kestajjes / kestoane – kastanjes
De mee – net, zojuist; straks	Kijkaf – helemaal af
Doorroker – een vasthoudend iemand	Klamp – laag (sneeuw)
Ergest – ergens	Koekelzaantjes – ? (soort ongedierte)
Gaar – slim, uitgekookt	Kolleteur – conducteur of collecteur
Gedaan – ontslag	Kruuppe – (in de bedstee) kruipen, gaan slapen
Gevillesteerd – gefeliciteerd	Kullen – voor de gek houden
Groos / grozigheid – trots	Mak – streng
Harrewas – (jaren) geleden	Mankering – fout
Hiepeteek – hypotheek	Marrege / mareg – morgen
Hoeneer – wanneer	Miers – zuinig?
Hondeblommenstammen – stengels van paardenbloemen (voor de konijnen)	Morschen – mussen
Horewoest – heel kwaad	Mullen – rommelen?

Omstrant – dapper (ook in: stoute schoenen)	Suikelaletters – chocoladeletters
Ongerlest – laatst	Tewijst – terwijl, ondertussen
Partij – heel wat	Toverlangtoare – toverlantaarn
Pelot – lot	Trapperen – ontslaan?
Perfester – professor	Tref – geluk
Peulebroeken – broekenmannen	Sausemangele – ?
Pronk (van een) ... – een mooie ... (meid, auto)	Vannieuws – opnieuw
Rammenassen – (in elkaar) slaan	Veliet – failliet
Ramplement – vermaning, waarschuwing	Vemirreg – vanmiddag
Reehorig – ?	Venoaved – vanavond
Ries – ?	Verasterered – verzekerd
Rijkshoezee – Rijksmuseum (Amsterdam)	Voort de mee / voorttemee – straks
Rimmetiek – reumatiek	Vorrelen – vorderen
Santepetiek – zool	Vrommes – vrouwmens
Schaaj – schade	Waffer – wat voor
Schamelijk – verlegen	Wallie – verdorie (uitroep)
Sondereklaasjes – sinterklaasjes	Wuillie – wij
Sirkust – circus	Zespongder – zesponder (roggebrood van zes pond)
Snijden – afzetten	Zeningen – zenuwen
	Zwonk – (in een) wip

Bronnen

- G. van Bokhorst, *Onder lage daken*, 1935, uitgeverij Kok, Kampen
 G. van Bokhorst, *Menschen ontmoeten elkander*, 1936, uitgeverij Kok, Kampen
 G. van Bokhorst, *De stille strijder*, 1936, uitgeverij Callenbach. Nijkerk
 G. van Bokhorst, *Wevers*, 1939, uitgeverij Zomer en Keuning, Wageningen
 Cor Bruijn, 'Een Hilversums auteur', in: *Wij in Hilversum*, nr. 6, feb. 1958, p. 163
 Dagblad *De Gooi- de Eemlander* dd. 5 nov. 1968

Van één van onze lezers ontvingen we naar aanleiding van het eerste artikel over het Hilversums dialect (HHT/EP 2003 nr. 2) de volgende brief:

Met veel plezier heb ik de vorige uitgave van uw historische kring gelezen. Vooral het artikel van het dialect.

Zelf ben ik geen Hilversummer maar heb wel een grote interesse voor de historie. Wat ik in mijn jeugd nog wel eens hoorde was: *ga speulen, leidt, lest* en *ommers*. Maar ook *hullie* en *zullie*. En de tijd dat er een aanzegger langs de deur kwam om te vertellen dat er iemand was overleden kan ik mij nog goed herinneren, vooral in de winter en er was dooi in aantocht: *Ze hebben dooien besteld*. Dit na zijn preventie!

Soms hoor je nog wel eens de uitdrukking: *David hou je koppie recht*. Dit werd gezegd als iemand zijn kopje thee/koffie scheef houdt. De oorsprong van deze uitdrukking is mij niet helemaal bekend, maar moet gezocht worden in de buurt van de Kampstraat en de Schapenkamp.

Met vriendelijke groet,
 C. Jouenaar